

УКРАЇНЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ У ВИМІРАХ ОСОБИСТІСНОГО БУТТЯ

Володимир САБАДУХА

Copyright © 2012

*“Питання вирішено з першого дня історії людства:
суспільство без аристократії, без добірної меншини не є суспільством”
(Хосе Ортега-і-Гассет)*

Постановка суспільної проблеми. У перманентній кризі нашого суспільства стає очевидно нездатність сучасної пострадянської еліти справлятися зі своїми обов’язками щодо ефективного регулювання суспільних відносин. Потреба усвідомити цю проблему змусила шукати історичні аналогії. Дослідники вбачають певну тотожність між ситуацією, яку нині переживає Україна, і проблемами, що стояли перед Іспанією та були успішно подолані нею, а тому звернемося до роздумів видатного іспанського мислителя ХХ століття Хосе Ортеги-і-Гассета. Досліджуючи взаємовідносини між різними верствами населення, він пише, що у певні епохи люди “починають вірити, що соціальне життя можливе без вищої меншини, навіть більше – вибудовуються політичні та історичні теорії, які ідеалізують вільне від аристократії суспільство. Оскільки це, безперечно, неможливо, нація з дедалі більшим прискоренням рухається своєю траєкторією занепаду. Що не день, то гірше. Маса різних соціальних груп – коли буржуазія, коли вояцтво, коли пролетаріат – намарне випробовують панацеї доброго уряду, в можливість якого наївно вірять. Урешті-решт, упевнившись на практиці у своїй поразці, в їхніх головах просвітлюється й виникає підозра, що все набагато складніше, ніж гадалося, а відтак, що правувати – не їхнє покликання” [18, с. 175]. Наводимо цю думку для того, щоб, можливо, допитливий читач побачив у ній, як у дзеркалі, відображення українських проблем, а також відразу й осягнув шляхи їх розв’язання.

Аналіз останніх досліджень. Роль інтелігенції у відродженні українського суспільства та реалізації української національної ідеї (УНІ) досліджували у різні часи А. Бичко та

І. Бичко, В. Винниченко, Б. Грінченко, М. Добрускін, Д. Донцов, О. Забужко, Ю. Іщенко, В. Мазепа, М. Плав’юк, І. Франко та ін. Так, М. Добрускін прослідковує генезу поняття “інтелігенція” й спростовує версію російського письменника П. Боборикіна, що вкорінилася у світовій літературі та енциклопедичних виданнях, про російське походження поняття “інтелігенція”, а саме, що останній увів цей термін до вжитку. М. Добрускін доводить, що це поняття одержало вихідний розвиток у працях Й. Фіхте, а потім активно розроблялося Ф. Шеллінгом, Г. Гегелем. Сьогодні, коли Україна стала незалежною, роль і значення інтелігенції зростає як ніколи. Тут виняткову актуальність становлять роздуми німецьких філософів стосовно діяльності інтелігенції у розвитку суспільства. “Піднімаючи на найвищий п’єдестал могутню силу розуму, інтелекту, німецькі мислителі цим самим об’єктивно підносили й тих особистостей, які були професійними носіями високих інтелектуальних якостей, хоча ще не бачили в них особливого соціального прошарку, до якого належали й вони” [9, с. 31].

У 1994 році М. Плав’юк доходить висновку, що вирішальною умовою реалізації української ідеї є не розвиток економіки чи правові та адміністративні реформи, а творення національної еліти. Говорячи про еліту, він має на увазі не лише інтелігенцію, а й представників усіх верств населення, що здатні дбати про інтерес нації. “Ми мусимо усвідомити собі, що майбутність нашої держави та української нації буде забезпечена, якщо нам вдасться створити нашу національну еліту. Вона мусить і буде складатися із провідних елементів різних прошарків нашого народу – з тих, хто зуміє своєю далекоглядністю, активністю, динамі-

кою, розумом та ідейністю завоювати собі авторитет і належне місце у спільноті” [19, с. 153]. Зауважимо, що М. Плав'юк мислить у контексті філософії Д. Донцова, який вважав, що еліта – це не ті, хто знаходяться при владі, а ті, хто здатні спонукатися інтересом нації, і такі особи можуть бути в кожній верстві суспільства. Пройшло двадцять років державної незалежності і мусимо визнати, що М. Плав'юк правий: ми не маємо ні міцної економіки, ні досконалої правової держави, і саме тому, що не виплекали справжньої національної еліти.

Продовжуючи розвивати ідеї М. Плав'юка, А. Бичко та І. Бичко висновують, що національна еліта має згуртуватися під прапором УНІ [див. 1]. Однак сьогодні маємо визнати, що новітньої національної ідеї не створено. А тому національній еліті не було довкола чого гуртуватися. На наше переконання, в основу цієї ідеї треба покласти *концепт ієрархії сутнісних сил людини*, що обґрунтовано нами у монографії “Українська національна ідея та концепція особистісного буття” [22].

Досліджуючи духовні засади інтелігенції, Ю. Іщенко вказує, що вони неподільно пов'язані з гностичними запитаннями: “Хто ми?”, “Де ми?”, “Де наше коріння?”, “Куди йдемо?” тощо [13, с. 138]. Продовжуючи цю думку, доречно поставити запитання: “Якою має бути місія інтелігента у суспільстві й українському зокрема?”. З цього погляду, надзвичайно продуктивною вважаємо *теоретичну модель Я-концепції*, яка досить плідно розробляється науковою школою проф. А. В. Фурмана [див. 25; 26].

Формування цілей статті. Українська інтелігенція у ХХ столітті тричі була розіп'ята на власних ідеалах. Перший раз її розстріляли у 30-ті роки, другий – після хрущовської відлиги, коли зіслали в концтабори, третій, як не парадоксально – після здобуття Україною незалежності, коли інтелігенти, які свого часу пішли за нею на тортури, мали б стати провідниками нації, але були витіснені компартійною елітою та “новими” українцями з вітчизняного політикуму. Ця трагічна доля української інтелігенції змушує поставити на порядок денний проблему усвідомлення філософських причин цих невдач, тому **мета** цього дослідження – окреслити умови, за яких інтелігенція зможе відігравати провідну роль у суспільстві, що передбачає розв'язання таких завдань: по-перше, з'ясувати соціально-психологічні вади української інтелігенції, що заважали й зава-

жають їй реалізувати свою істинну роль у суспільстві; по-друге, відшукати у світовій та українській духовній традиції ідею, яка б допомогла інтелігенції переосмислити своє призначення в суспільствотворенні й повернути собі домінуючість у його розвитку; по-третє, сформулювати методологічні засади конструктивної Я-концепції представників української інтелігенції як вольових особистостей.

Виклад основного матеріалу. Суперечливий внутрішній стан українського інтелігента зрозумів і точно висловив письменник і громадський діяч Борис Грінченко: емоційна любов до всього українського й одночасно бажання отримати від російського самодержавства “Станіслава на шию” [7, с. 60]. Усвідомлення соціально-психологічних причин втрати нашою інтелігенцією провідної ролі в суспільстві не вичерпує проблеми. Значна частина її представників за своєю політичною орієнтацією й не могла бути провідником нації, адже не спонукалася їй інтересом. Тоді як менша, котра все ж не перейшла на позиції російської ідеї, стала заклятим ворогом російського самодержавства, а потім і радянського тоталітаризму.

Подібним чином трактує розшарування у середовищі української інтелігенції й Оксана Забужко. Вона пише, що відбувся “перехід української інтелігенції на “російську модель” і, відповідно, “розшляхетнення”, а відтак і “розінтелігнення” нашої культури...” [12, с. 523]. Узагальнюючи причини нездатності вказаної інтелігенції відігравати провідну роль у розвитку свого суспільства, О. Забужко, спираючись на роздуми В'ячеслава Липинського, висновує, що відбулася “зміна ціннісної парадигми українського руху – з лицарсько-аристократичної на плебейсько-прагматичну, “евдемонічну”...” [12, с. 553], і сталося це ще у 90-ті роки ХІХ століття. Цей жорстокий висновок треба визнати й прийняти до опрацювання, для того щоб з'ясувати умови та шляхи його подолання.

Розшарування інтелігенції на аристократичний та плебейсько-прагматичний табори було також і в російському суспільстві, що знайшло відображення у романі Ф. Достоєвського “Біси”, у філософському дослідженні К. Леонтьєва “Середній європеець як ідеал і знаряддя всевітньої руйнації”, у статтях М. Бердяєва, С. Булгакова, М. Гершензона, П. Струве, С. Франка та інших, що були опубліковані у збірнику “Віхи” (1909). Російські

біси, разом з українськими хамами (В. Липинський), перемогли лицарсько-аристократичну тенденцію. Подібні процеси відбувалися й у середовищі європейської інтелігенції, але пізніше – у ХХ столітті. Відшуковуючи причини втрати останньою свого провідного становища в суспільстві, грузинський філософ Мераб Мамардашвілі зазначає: “20–30 роки – це ганебний період в історії європейської інтелігенції, її капітуляція перед усіляким “бісовством”” [16, с. 131]. Отже, перемога плебейсько-прагматичної інтелігенції над аристократичною має загальноєвропейський характер, і причину цього явища потрібно перш за все з’ясувати на філософському рівні.

Осмилюючи процес взаємодії аристократичного та плебейсько-прагматичного напрямку в духовному розвитку України, О. Забужко зазначає, що творчість Лесі Українки закінчує аристократичну традицію [12, с. 569], з чим ми категорично не погоджуємося. Лицарсько-аристократична інтелігенція не могла не боротися із плебейсько-прагматичним табором. Багато зусиль до цієї боротьби в духовному та соціально-політичному розвитку України доклав у кінці ХІХ – на початку ХХ століть Микола Міхновський, який був переконаний, що інтелігенція має бути стрижнем соціуму: “українська інтелігенція є саме суспільство у мініатюрі, устремління суспільства – це домагання інтелігенції, пориви інтелігенції – це бажання й симпатії цілого суспільства” [17, с. 155].

Надзвичайно багато енергії для подолання плебейсько-прагматичного стану свідомості української інтелігенції у 20–60 роки ХХ століття витратив Дмитро Донцов. Завдання українського інтелігента він убачав у вихованні вольової національно свідомої української людини. На його думку, інтелігенція має “зміцнювати волю нації до життя...” [11, с. 364]. Для обґрунтування своїх поглядів філософ сформулював ідею двоподілу людей за рівнем їх духовних спонукань (докладніше див. нижче). Причому він не зупиняється на теоретичній констатації такого розподілу, а ретельно аналізує українську історію з часів Київської Русі до початку ХХ сторіччя й намагається усвідомити причину трагедії, яка сталася з українською нацією. Висновок його, більше ніж повчальний: **“За моральним упадком еліти, слідує, як його тінь, заслужена кара нації”** [10, с. 161]. До того ж Д. Донцов не був романтиком, він – поміркований соціальний філософ, котрий розумів вплив ідей на

соціально-економічні аспекти життя, тому стверджував, що національна ідея покликана спонукати людину й націю на соціальну творчість, на пошуки таких суспільних форм буття, які б сприяли усебічному розвитку нації, а саме: “надихнути собою таку суспільну форму держави, яка б дозволила їй піднести “благоустрій” країни ..., потроїти видатність її моральних і фізичних сил порівняно з наявним теперешнім станом...” [11, с. 402].

Боровся з плебейсько-прагматичною тенденцією й В. Липинський, але осмислював її крізь формат міфологічних образів Яфета та Хама. Мислитель звертається до Старого Заповіту, до міфу про Ноя та його синів. Хам і Яфет – уособлення двох сутнісно різних способів життя, двох різних рівнів ставлення до суспільних проблем. Він так характеризує ці типи людини: для Хама властивий “абсолютний брак любові до своєї громади, натомість наявна любов тільки до себе, свого Я, в нього повна відсутність творчої синівської покори...” [15, с. 63]; тоді як Яфет становить протилежність: це уособлення особистості, любові до своєї громади, а тому його творча енергія спрямована на її розвиток. З цієї позиції В. Липинський аналізує історію та висновує, що у тих громадах, де перемагала Яфетова тенденція, народи піднімалися до рівня незалежних держав. А під хамством учений розуміє не лайку, а “віками освячене поняття для означення певного типового соціально-психічного явища” [15, с. 126].

Першочергове значення елітності надавав Ярослав Стецько, який формулює принцип пріоритетної ролі еліти (індивідів особистісного рівня розвитку здібностей) у суспільному житті. На жаль, цей принцип досі ще не став фактом громадської свідомості. “Коли ж еліта, тобто найкращі з усіх соціальних прошарків народу, характером слабне, коли вона невихована, сама не виховується і народу свого не виховує, приходить занепад нації, залежність від інших націй, котрі мають здорову еліту” [24, с. 17]. Отож справжня еліта має складатися з особистостей, аристократів духу й чину, а не осіб посереднього рівня здібностей. Незважаючи на політичні суперечності з В. Липинським, Я. Стецько погоджується з його висновками, що пріоритет у суспільстві повинен належати добірній, шляхетній людині. А це означає, що в Україні треба відродити Яфетову традицію [24, с. 126].

Україна, після здобуття державної незалежності, опинилася у стані біфуркації. Коли соці-

ально-політична система перебуває у подібних ситуаціях, то подальший її рух-попередження може піти у різних напрямках, що залежить від рівня розвитку творчої меншості – національної еліти. Через те, що під час здобуття цієї незалежності не було достатньої кількості індивідів особистісного рівня розвитку здібностей, а також через пасивну позицію народу, ініціативу перехопили особи посереднього рівня, які обрали шлях розбудови олігархічного капіталізму. Цей напрям розвитку було обрано стихійно, без урахування менталітету, досягнень філософської й соціально-політичної думки та історичного досвіду постання української нації. Я. Стецько передбачив подібний варіант розвитку історичних подій в Україні: “Немає сумніву, – пише він, – що після повалення більшовицького ладу сама собою діятиме протилежна тенденція – до необмеженої господарської свободи із запереченням потреби планування, навіть розумного, органічного, такого, яке враховує здорові інтенції самодіяльності та самоуправління народу” [24, с. 230]. Ця думка – пророче передбачення розбудови олігархічного капіталізму, нічим не обмеженої економічної та політичної влади. Отже, провідні українські мислителі діаспори продовжували боротися із плебейсько-прагматичним табором, хоча й не завжди результативно.

Переосмислення потребує й аналіз проблем української інтелігенції Оксани Забужко, адже констатація факту розшарування української інтелігенції на два табори ще не дає філософської відповіді на запитання: “Чому представники прагматичного табору нездатні до цілісного розв’язання суспільних проблем, у той час як представники аристократичного табору мають духовний потенціал до діяльності, але не змогли стати провідниками суспільства?”. Однією з причин тут вочевидь є та, що думка мислительки базується на концепті *кожна людина є особистість*, що має обмежувальні пояснювальні можливості.

Вагомість інтелігенції в суспільстві сутнісно пов’язана з наявністю чи відсутністю в неї конструктивних культуротворчих ідей. На жаль, представники прагматичного табору української інтелігенції нездатні розв’язувати нагальні суспільні суперечності. Своєрідним інтелектуальним інструментом тут є *гіпотеза ієрархії сутнісних сил людини*, що цілісно викладена в нашій монографії [22]. Згідно з її засадничим концептом існує чотири рівні

розвитку вказаних сутнісних сил: індивід залежного рівня – раб нерозвинутих власних потреб і зовнішніх обставин, особа посереднього рівня, особистість і геній. Отож парадигмально не кожна людина – особистість, що залежить від інтелектуально-психологічних можливостей особи як суб’єкта життєдіяльності. Усупільнений індивід посереднього рівня розвитку сутнісних сил спонукається до діяння власною чи корпоративною вигодою, а тому спроможний діяти лише в межах чинної соціально-психологічної системи, тобто його активність має репродуктивний характер, натомість індивід особистісного рівня – здатний вийти за рамки власних потреб та піднятися до суспільних інтересів.

Окреслена модель рівнів розвитку сутнісних сил дає змогу поглибити розуміння причин розшарування у часопросторі української інтелігенції. Лицарськи-аристократичний табір утворюють інтелігенти особистісного рівня, котрі внутрішньо спонукаються українською ідеєю, плебейсько-прагматичний – посереднього, які перейшли на світоглядні позиції російської ідеї, тобто животіють інтересами іншої держави.

Українська культура виплекала концепцію ієрархії сутнісних сил людини, хоча для філософії вона не є абсолютно новою. Скажімо, заслуговують на увагу роздуми Д. Донцова, який зазначав, що ідея розподілу людей за їх спонуканнями до життєдіяльності становить приховану таємницю української філософії та літератури. Він дійшов висновку, що ця ідея червоною стрічкою проходить “через усі твори Григорія Сковороди, Івана Вишенського, Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки, Олени Теліги – взагалі поетів львівського “Вісника”. Не лише я, а й вони поділяють людей на дві “породи”, згідно не з їх соціальним станом, а з їхньою духовною природою, з їхнім духом...: на “шляхтича” – і “мужика”, “козака” – і “свинопаса”, лицаря – і “плебея”...” [11, с. 248]. Відтак філософ свідомо мислить у межах патріотичної української традиції, що донині залишається повно неосмисленою в людинознавстві та соціальній філософії.

Не зважаючи на те, що українська філософія та культура піднялися до усвідомлення потаємної тенденції суспільного буття та суспільної свідомості – боротьби безособистісного з особистісним, українська нація перебуває на узбіччі розвиткового перебігу світових процесів. І підтвердженням тому є той факт, що

Україна демонструє сутнісний розрив між рівнями духовного та матеріального розвитку, в здоланні якого визначальна роль належить саме українській інтелігенції.

Осмислюючи українську духовну традицію та суспільно-політичну історію, О. Забужко стверджує, що Україна остаточно “пішла хакратичним шляхом” у 20-х роках ХХ століття [12, с. 588]. Інакше кажучи, знеособлене перемогло особистісне. Осмислюючи в 1928 причини поразки революції в Україні у 1917–18 роках, В. Липинський пише: “*Необуздане хамство* і цей раз розвалило Українську Державу. Іншої правдивої відповіді на оці болючі питання немає” [15, с. 63]. Отож перемога безособистісного над особистісним у революції в Україні, Росії та у частині Європи у ці роки не означала знищення особистісного, котре, мов фенікс, щораз відроджувалося після історичного відкату людності до напівдиких форм співіснування.

Носіями публічно яскравої й патріотично налаштованої *Я-концепції* у 60-ті роки минулого століття були філософи, публіцисти та поети-шістдесятники: Ю. Бадзьо, І. Дзюба, Л. Костенко, В. Лісовий, М. Руденко, І. Світличний, В. Симоненко, В. Стус, О. Тихий, В. Чорновіл та інші. Саме їх особистісна позиція була небезпечною і “злочинною” з погляду панівного типу людини. Цей діалог особистісного з безособистісним філософськи осмислив і поетично переконливо передав Іван Світличний у сонеті “*QUOD LIGET JOVI, NON LIGET BOVI*” (“Що дозволено Юпітеру, не дозволено бичу”):

– Ну хто ти проти влади? Гнида.

Хотів основи потрясти!!!

– А ти? – питаю я. – Хто ти?

Що правиш іншим панахида...

Саме цієї особистісної позиції не вистачає левовій частині сучасної української інтелігенції, котра втратила дар конструктивного впливу на перебіг суспільно-політичних подій. Концепція чотирьох рівнів розвитку сутнісних сил вказує їй шлях до відродження свого первинного призначення в суспільстві, тобто до того, як повести за собою пасивну більшість народного загалу до повноцінного восособистінення кожного у часопросторі буття. Про це писав у 1926 році В. Липинський: виховання має відбуватися в напрямку до вищого типу людини, до особистісного буття, а не до нижчого [14, с. 52].

В контексті дихотомії “аристократичне – плебейське” (“особистісне – знеособлене”)

аналізує менталітет української нації й Анатолій Фурман, зауважуючи, що аристократична тенденція в національній свідомості й менталітеті не раз знищувалася. Аристократи духу й чину могли існувати лише на побутовому ґрунті. З часом ця тенденція “консервується, втрачає здатність до саморозвитку, набуває рис екзотизму і провінціалізму в очах освіченої публіки” [25, с. 37].

Отже, констатуємо, що у гурті української інтелігенції існує дві тенденції – особистісна (шляхетна) й знеособлена (плебейська). Представники першої чітко стояли і стоять на позиціях психодуховно змістовленої української ідеї, культурно збагачуючи масову національну свідомість, тоді як апологети другої з давня обстоюють проросійські цінності, буденно тиражуючи рабсько-приспосованську психологію народу.

Відомі французькі мислителі Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі стверджують, що пріоритетна роль у трансформації хаосу в космос (безособистісної парадигми буття людини в особистісну) належить філософам, ученим та митцям. Філософ має запропонувати людині й суспільству нову парадигму життєдіяльності та *варіації* виходу із хаосу. Учений мусить визначити змінні величини цього руху-поступу та сформулювати нові константи розвитку економіки, соціальної сфери. Митець покликаний намалювати переконливий концептуальний персонаж, який перетворює хаос у космос і започатковує новий спосіб життя [8, с. 258–259].

Вочевидь філософською умовою подолання хаосу як в індивідуальному, так і соціальному бутті має стати концепція чотирьох рівнів розвитку сутнісних сил. Її утвердження у філософській, а потім і в суспільній, думці – це боротьба із застарілим уявленням, що кожна людина є особистість. “Боротьба з хаосом, – пишуть Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі, – це всього лише засіб у більш глибокій боротьбі проти суджень натовпу, тому що всі біди людей джерелять від таких суджень” [8, с. 263]. На основі концепту “кожна людина – особистість” посередня особа успішно “заграє” з народними масами, себто маніпулює людською свідомістю, міфологізуючи буденність та унеправдивлюючи суспільну реальність.

Іншими словами, сьогодні потрібна ґрунтовна філософська рефлексія процесів індивідуального та суспільного буття українства. Філософ, піднявшись над повсякденням, має сформулювати онтологічні канони життєздійс-

нення нації, стати її духовним провідником, а відтак постійно й мужньо уособлювати власне Я. На жаль, філософи епохи модерну й постмодерну розгубили потрібні для цього особистісні риси (докладно про роль філософа у житті суспільства див.: [23]).

Наука, здавалося б, покликана зменшувати рівень хаосу в життєдіяльності людини й суспільства. Однак сьогодні вона обслуговує переважно посередню особу, а тому, навпаки, збільшує його. Суспільні науки в Україні не здобули за останні роки духовної незалежності й значущості, а стали вседоступними для тих, у кого навіть диплом про вищу освіту є суспільним авансом. Звідси, власне, парадокси української науки: велика кількість кандидатів та докторів економічних наук, а держава перебуває у перманентній економічній кризі; кандидати та доктори з політології не прояснюють поточні політичні ситуації, а займаються піартехнологіями й заробляють гроші на “шустеризації” населення; викладання суспільних та гуманітарних дисциплін для багатьох викладачів ВНЗ є просто засобом заробляння грошей, а не діяльністю, спрямованою на відродження гуманітарного потенціалу цих наук. Наука й освіта зможуть виконувати своє культуротворче призначення лише за умов, якщо їх очолюватимуть патріотично налаштовані і професійно компетентні особистості.

Сучасні українці митці не виконують своєї ролі зі зменшення як внутрішньої стихії, так і зовнішньої. Вони не пропонують суспільству героя-особистість, який би докладав зусилля, щоб перетворити власний внутрішній та зовнішній хаос у космос особистісного буття. На жаль, “головним героєм” багатьох художніх творів 80–90-х років ХХ століття є людина посереднього рівня розвитку сутнісних сил. Відсутність такого героя у сьогоднішній змушувала талановитих письменників шукати його в минулому: Богдан Хмельницький (П. Загребельний “Я, Богдан”), Іван Мазепа (Р. Іваничук “Орда”), Іван Сірко (Ю. Мушкетик, “Яса”).

Здеградоване компартійне оточення 80-х років минулого століття, тобто інтелігенція посереднього рівня розвитку сутнісних сил, породила сучасну пострадянську еліту – “нових” українців, у тому числі мільйонерів та мільярдерів. Якщо й далі ця людина залишатиметься головним діячем суспільствотворення, то майбутнє України вочевидь перебуває під великою загрозою. Звідси очевидно, що носієм хаосу в чинному українському

суспільстві є діяльність людини посереднього рівня розвитку, в якій переважає соціально-психологічне настановлення на вигоду в будь-якій сфері діяльності: від економічної до світоглядної й навіть релігійної. Справжній розквіт українства відбудеться лише тоді, коли пріоритет належатиме громадянині особистісного рівня розвитку, причому за умови нейтралізації діяльності загалом посередності, про що писав у 30–40 роках ХХ століття Володимир Винниченко. Саме він сформулював вимоги до свідомого українського інтелігента, ввівши до наукового обігу поняття “конкордизм” (лат. *concordia* – погодження) і “дисконкордизм” (*disconcordia* – розлад) та з їх допомогою констатуючи, що в тогочасній українській дійсності відбулося розбалансування між екзистенційним призначенням людини та її егоїстичними потребами.

Для подолання цієї суперечності та вад людської природи мислитель розробив 13 правил індивідуальної моралі, які, з погляду обстоюваної нами концепції, доречно назвати *закономірностями* особистісного буття. Наведемо деякі з них: “Будь погоджений з іншими, не шкідливими тобі живими істотами на Землі; <...> Будь суцільним; <...> Будь чесним із собою; <...> Будь погодженим у своїм ділі; <...> Будь послідовним до кінця; <...> Завжди пам’ятай, що всі люди і ти сам хворі на страшну хворобу дисконкордизму. Борися з нею не догмою, не ненавистю, не карою, а розумінням, жалістю, поміччю; <...> Не пануй і не підлягай пануванню; <...> Будь ні над колективом, ні під ним, ні поза ним, а тільки активною, відданою клітинкою його. І тоді навіть страждання за нього буде тобі за вищу радість” [цит. за 6, с. 315–316].

Для аналізу зазначені правила класифікуємо на дві групи. У першій (“Будь погоджений...”, “Будь суцільним”, “Будь чесним...”) йдеться про ставлення людини до самої себе та до інших людей. Вочевидь цей принцип був для В. Винниченка критерієм духовного аристократизму, адже лише особа особистісного рівня розвитку здатна піднятися до розуміння інтересів нації та механізмів їх утілення у суспільне життя. У підсумку із цих 13 правил індивідуальної моралі постає *соціально-психологічний портрет інтелігента особистісного рівня розвитку*. “Бути суцільним” – це означає поєднувати у собі не суперечливим чином “розум, волю і почуття”, а “Бути чесним із собою” – намагатися усвідомлювати свої

емоції та почуття, відчувати та визнавати суперечливість власних спонукань, уміти їх корегувати. На жаль, інтелігенти радянського періоду тільки на словах поєднували свій інтерес з інтересом суспільним, але насправді спонукалися власною вигодою й утілювали в життя волю партії. Інтелігентів-аристократів (Ю. Бадзьо, І. Дзюбу, Л. Костенко, В. Лісового, М. Руденка, І. Світличного, В. Симоненка, В. Стуса, О. Тихого, В. Чорновола та інших шістдесятників) людина посереднього рівня вивела з активного суспільного повсякдення, щоб не заважали їй будувати хамове Царство Небесне.

У другій групі правил індивідуальної моралі, сформульованих В. Винниченком, зафіксовано взаємовідносини між особою та колективом, котрий розглядається як органічна суспільна форма буття. “Жити поза колективом ні одна людина не може”, – пише мислитель і далі зауважує, що це є проявом “інстинкту громади” [3, с. 106]. Людина мусить жити інтересом суспільства навіть тоді, коли вона не визнається колективом й опиняється проти своєї волі поза його межами. Отож, “погоджуй себе з колективом, зливай свій інтерес із його інтересами, свій біль з його болем, його радощі зі своїми радощами і благо тобі буде і довголітній будеш на землі” [3, с. 107]. Тут особистість – це такий рівень розвитку усупільненого індивіда, який органічно поєднує свої спонукання до життєдіяльності з інтересом громади. Вважаємо, що у правилах “Не пануй і не підлягай пануванню”, “Будь ні над колективом, ні під ним, ні поза ним, а тільки активною, відданою клітиною його” сформульовані загальні принципи життєздійснення інтелігента особистісного рівня розвитку, котрий завжди діє і вчиняє в інтересах України. Інтелігенти плебейсько-прагматичного табору (індивіди посереднього рівня розвитку) нездатні діяти в інтересах українського суспільства, а тому перебувають поза його благодатною історією.

Таким чином, дисконкордизм – це безособистісна парадигма буття людини й суспільства, а конкордизм – повно особистісна, винятково персоніфікована. Причому вищим рівнем розвитку людини В. Винниченко вважає здатність особи турбуватися про соціум, що є в нього проявом сили духу. Вищеокреслені 13 правил індивідуальної моралі наближаються до основних постулатів особистісної парадигми буття людини як в індивіду-

альному, так і в соціальному аспектах. Мислитель-патріот, розчарувавшись у революційному шляху розбудови суспільства, повертається в лоно української філософської традиції з її світоглядними вимірами: внутрішнє – зовнішнє, особистісне – безособистісне. “Дуалізм свідомості людей, – пише він, – започаткований богом і дияволом. Завершується він конкордизмом” [2, с. 94]. Відтак, коли у спонуканнях особи переважає інтерес іншої людини, нації, держави, то це буде особистісне – конкордизм, коли ж у її інтенціях домінує власна вигода, то отримуємо залежну або посередню людину – дисконкордиста.

З погляду В. Винниченка, метою діяльності інтелігента має бути розбудова конкордистського (особистісного) суспільства й удосконалення взаємовідносин між його різними класами та верствами. Кожний український інтелігент на своєму робочому місці має бути реалізатором особистісної парадигми буття людини, де продуктом його усіх діянь є рівень розвитку власних сутнісних сил та особистісна (аристократична) атмосфера в суспільстві. Крім того, виховні зусилля української інтелігенції повинні бути спрямовані на формування національно свідомої, шляхетної, добірної людини, тобто громадянина третього рівня розвитку сутнісних сил.

Вочевидь інтелігенція зможе виконати свою місію в суспільстві, якщо буде взірцем шляхетності, досконалості. Якщо вона не досягатиме цього рівня, то свідомо чи підсвідомо вдаватиметься до насильства та маніпулювання. Процес виховання має здійснюватися на добротному етнонаціональному ґрунті. У зв’язку з цим Микола Євшан висновує: “Нема ніякого загального виховання, виховання ненаціонального, яке могло б однаковою мірою задовольнити всі національні типи й характери, не порушуючи їх духовної рівноваги та не затираючи їх індивідуальності”, а щодо змісту наголошував, що “виховання і його тенденції мусять відповідати конкретним обставинам національного життя, рахуватися з народною психікою та її проблемами, кристалізувати характер нації та давати напрям її моральному розвитку” [21, с. 7].

Смисл взаємодії інтелігенції з народними масами полягає у своєрідному підтягуванні пасивної більшості до рівня активної меншості. Без цієї діяльності не зможе спадкуватися особистісне начало. О. Забужко правильно вважає, його не може бути без “жертвовного

служіння “Святому Духу” (духовному визволенню людини – народу – людства)” [12, с. 476]. Вершинним продуктом діяльності інтелігента, за який він несе повну відповідальність, є виховання особистісного фундаменту в українському суспільстві. На виховному значенні діяльності інтелігенції наполягав також Іван Франко, котрий писав, що треба “витворити з величезної етнічної маси українського народу *українську націю*, суцільний культурний організм, здатний до самостійного культурного й політичного життя...” [27, с. 404].

Рівень розвитку суспільства й темпи його історичного поступу насамперед залежать від ступеня досконалості зв'язків між різними верствами населення, а саме між активною меншістю та пасивною більшістю. Цю закономірність усвідомив ще німецький філософ Й. Гердер, котрий констатував наявність певного зв'язку між суспільними і державними формами буття та ступенем розвитку взаємозв'язків між суб'єктами діяльності. Максимум досконалості зв'язків між людьми – ось що визначає успіх державного будівництва, а не жоден з інших максимумів [5, с. 442]. І далі: “Розум вимірює й зіставляє взаємозв'язок речей, щоб упорядкувати їх і перетворити в постійну домірність” [5, с. 445]. У прагматичному контексті цих вимог українська інтелігенція в умовах незалежної України припустилися принципових помилок. Ще 25 століть тому Платон сформулював онтологічні умови життєдіяльності суспільства. Він, устами Сократа, розповідає міф, що вказує на шлях, яким треба розбудовувати державний устрій і соціальний лад. Передусім усі, хто живе в державі, є братами, але Бог створив нас різними: “хто здатний правити, при народженні домішав золота, ось тому вони й найвартісніші, а їхнім помічникам – срібла, заліза ж і міді – рільникам і різним ремісникам” [20, с. 104]. У цій думці важливі два аспекти. Перший: міф – найвищий аргумент, другий – він підносить взаємозв'язок між здібностями особи, суспільними та державними формами буття до рівня життєвої аксіоми, яка хоч і відома всім, але чомусь її не помічають. І справді, цей висновок посередня людина ігнорує, адже він висвітлює її нездатність до конструктивної громадської та суто державної діяльності, а точніше – унеможливорює її пріоритетне становище в лоні соціуму.

Якості, якими повинні володіти державні службовці, Платон називає божественними. Так, він звертає увагу на те, що їхні здібності – це “божественне золото <...>, яке дароване богами, воно завжди у їх душі, і вони не мають жодної потреби у золоті людському, до того ж, це було б блюзнірським гріхом, маючи те золото, опоганювати його домішкою золота смертного...” [20, с. 105–106]. Очевидно, що людські здібності філософ підносить на рівень вищий, ніж володіння матеріальними благами й політичною владою. При цьому філософ сформулював два принципи взаємостосунків між активною меншістю і пасивною більшістю: а) незважаючи на розподіл громадян за здібностями та соціальним статусом, стосунки між усіма членами суспільства мають бути узгодженими [20, с. 121]; б) бажання більшості повинні підкорятися розумним бажанням меншості [20, с. 120]. Водночас він не довіряє здоровому глузду більшості й характеризує її як “безумство” [20, с. 191], а держава буде зруйнована тоді, коли її оберігатимуть індивіди, у душах яких переважатимуть залізо й мідь [20, с. 104], тобто коли очолюватимуть індивіди посереднього рівня розвитку.

Платон стверджує, що держави, правителі яких спонукалися вигодою, були приречені на загибель. Виходить, що він усвідомив безпосередній взаємозв'язок між здібностями еліти суспільства та міццю держави, де верховенство належить особам із божественними (розумій, з особистісними) здібностями. Тоді суспільний устрій обов'язково існуватиме й керувати ним будуть філософи [20, с. 194–195], а за відповідної роз'яснювальної роботи більшість народу погодиться з тим, що саме останнім належить пріоритет в управлінні як державою, так і суспільством.

Активна роль української інтелігенції у повсякденні має виявлятися також у тому, що їй потрібно морально контролювати перебіг політичних процесів. Про цю закономірність суспільного життя О. Забужко пише так: “... без духовної ієрархії – наявності прошарку не просто “еліти”, а *політично незалежної “духовної аристократії”, визнаної суспільством за продуцента й носія культурної норми в найширшому розумінні*, – кожне людське суспільство рано чи пізно приречене на крах...” [12, с. 576]. Отож, інтелігенція має виховати в нації розуміння фундаментальної закономірності: якщо людина допускає моральну нечистоплотність, то вона й в усіх

інших аспектах свого життя грішитиме, а відтак буде нездатна спонукатися інтересом нації, духом патріотизму і любові до рідної землі.

ВИСНОВКИ

1. Концепція чотирьох рівнів розвитку сутнісних сил надає достатньо аргументів, щоб зрозуміти свідомі й підсвідомі спонукання до діяльності нашої компартійної еліти після розпаду Радянського Союзу (1991 рік). Витіснюючи із суспільно-політичного життя шістдесятників, які розпочинали Рух за перебудову, посткомпартійна еліта прагнула не демократії, а самоствердження над “ліпшими людьми” – особистостями. Демократія стала не механізмом розбудови особистісно зорієнтованого суспільства, а засобом маніпулювання масами. Посередня людина вкотре перемогла особистість. Сучасна пострадянська “еліта” переважно складається з індивідів середнього рівня розвитку сутнісних сил, які спонукаються власною вигодою, а тому не здатні керуватися інтересом нації. Змінюються політичні кольори української “еліти”, але її плебейсько-прагматична суть залишається незмінною.

2. Посередня людина поступово перемагаючи, а інколи й фізично знищуючи, особистостей, здобула пріоритетне становище у світовій спільноті. Свої спрощені цінності під виглядом об’єктивного процесу глобалізації нині нав’язує всьому світові. У цьому контексті неусвідомлення українською інтелігенцією провідної тенденції світового духу – боротьби безособистісного з особистісним – є причиною того, що вона не здатна сьогодні відігравати провідну роль у розвитку суспільства. Це пояснює і той факт, чому її перемогла компартійна еліта.

3. Розвиток українського суспільства потребує відродження особистісного витоку. Трагічним є те, що суспільство не усвідомлює нагальності його відродження, а навпаки, навіть боїться перед духовною аристократією; по-друге, перетворення хаосу в космос, тобто трансформація безособистісної парадигми буття людини в особистісну вимагає злагоджених зусиль філософів, науковців, митців, державників, усіх громадян.

4. Філософською умовою подолання внутрішнього та зовнішнього хаосу є відмова від старого концепту *кожна людина є особистістю* і впровадження в суспільну свідомість

концепції чотирьох рівнів розвитку сутнісних сил. Її світоглядне обстоювання унеможливить пріоритетне становище людини середнього рівня розвитку сутнісних сил та активно сприятиме розвитку відповідальних особистостей в українському суспільстві.

5. Наслідком виховної роботи інтелігенції у форматі повсякденного зреалізування УНІ має стати утвердження в суспільній свідомості наступних онтологічних законів: 1) пріоритет у суспільстві повинен належати шляхетній людині, а у підсумку – особистостям, які є в кожному класі і соціальному прошарку та які здатні стати його духовним і соціально-політичним фундаментом; 2) святим обов’язком особистості є дотримання закону спадку – особистість має виховати особистість; 3) на державні посади треба призначати лише особистостей, а не індивідів середнього рівня розвитку сутнісних сил; 4) посадових осіб, які виявилися нездатними спонукатися інтересом нації як цілісного організму, слід позбавляти морального, політичного, юридичного права обіймати керівні посади в суспільстві та державі. Лише за цих умов може бути втілена у життя українська національна ідея.

У підсумку вищеосмисленого стоїмо перед дилемою: або боротьба за відродження особистісного витоку в суспільстві, або подальша деградація.

1. Бичко А. Феномен української інтелігенції: спроба екзистенційного дослідження / Ада Бичко, Ігор Бичко // Психологія і суспільство. – 2010. – №1. – С. 8–64.

2. Винниченко В. Щоденники / В. Винниченко // Київська старовина. – 2000. – № 6. – С. 83–102.

3. Винниченко В. Щоденники / В. Винниченко // Київська старовина. – 2001. – № 1. – С. 91–117.

4. Винниченко В. Щоденники / В. Винниченко // Київська старовина. – 2001. – № 4. – С. 91–103.

5. Гердер Й.Г. Идеи к философии истории человечества / Й.Г. Гердер. – М.: Наука, 1977. – 703 с.

6. Горський В.С. Історія української філософії: [навч. посіб.] / В.С. Горський. – 4-те вид., допов. – К.: Наук. думка, 2001. – 376 с.

7. Грінченко Б. – Драгоманов М. Діалоги про українську національну справу. – К., 1994. – 271 с.

8. Делёз Ж. Что такое философия? / Ж. Делёз, Ф. Гваттари. – М.: Институт экспериментальной социологии. – СПб.: Алетейя, 1998. – 288 с.

9. Добрускін М. Про генезу терміна та філософського поняття “інтелігенція” / М. Добрускін // Філософська думка. – 2005. – С. 28–36.

10. Донцов Д. Де шукати наших історичних традицій. Дух нашої давнини / Д. Донцов. – К.: МАУП, 2005. – 568 с.

11. Донцов Д. Націоналізм / Д. Донцов // Донцов Д.

Твори. – Львів, 2001. – Т. 1. Геополітичні та ідеологічні праці. – С. 243–416.

12. *Забужко О.* Notre Dame d'Ukraine: Україна в конфлікті міфологій / О. Забужко. – К.: Факт, 2007. – 640 с.

13. *Іщенко Ю.* За долиною долина, або про привабливість гнозиса для свідомості інтелігента / Ю. Іщенко // *Філософська думка*. – 1999. – №5. – С. 118–138.

14. *Липинський В.* Повне зібрання творів, архів, студії / В'ячеслав Липинський; Я. Пеленський (ред.). – Ін-т східноєвропейських досліджень. – К.; Філадельфія, 1995. – Т. 6, кн. 1: Листи до братів-хліборобів: Про ідею і організацію українського монархізму. – 471 с.

15. *Липинський В.* Хам і Яфет / В. Липинський // *Сучасність*. – 1992. – № 6. – С. 63–76.

16. *Мамардашвили М.К.* Как я понимаю философию / Мераб Константинович Мамардашвили. – М.: Прогресс, 1990. – 368 с.

17. *Міхновський М.* Самостійна Україна / М. Міхновський // *Націоналізм: Антологія / упоряд. О. Проценко, В. Лісовий*. – К.: 2000. – С. 121–132.

18. *Ортега-і-Гасет Х.* Безхребетна Іспанія / Х. Ортега-і-Гасет // *Ортега-і-Гасет Х. Вибрані твори*. – К.: , 1994. – С. 140–195.

19. *Плав'юк М.* Коментар до сьогодні / М. Плав'юк // *Всесвіт*. – 1994. – №10. – С. 150–153.

20. *Платон.* Держава / Платон; пер. з давньогр. Д. Коваль. – К.: Основи, 2005. – 355 с.

21. *Рог В.* Не даймо загубити наше майбутнє / В. Рог // *Шлях перемоги*. – 1997. – Ч. 45 (5 листопада). – С. 7.

22. *Сабадуха В.* Українська національна ідея та концепція особистісного буття: [монографія] / В. Сабадуха. – Івано-Франківськ: Фоліант, 2011. – 175 с.

23. *Сабадуха В.О.* Я-концепція філософа або протест проти постмодерної безвідповідальності філософії перед світом / В.О. Сабадуха // *Практична філософія*. – 2010. – №1. – С. 100–110.

24. *Стецько Я.* Українська визвольна концепція / Я. Стецько // *Стецько Я. Твори*. – Львів, 1987. – Ч. 1. – 528 с.

25. *Фурман А.В.* Психокультура української ментальності: 2-е наук. вид. / А. В. Фурман. – Тернопіль: НДІ МЕВО, 2011. – 168 с.

26. *Фурман А.В.* Психологія Я-концепції / А. В. Фурман, О. Є. Гуменюк. – Львів: Новий Світ-2000, 2006. – 360 с.

27. *Франко І.Я.* Одвертий лист до гал[ицької] української молодіж / І. Франко // *Збір. творів : у 50 т.* – Т. 45. – К.: Наук.думка, 1986. – С. 401–409.

АНОТАЦІЯ

Сабадуха Володимир Олексійович.

Українська національна ідея у вимірах особистісного буття.

У статті проаналізовано місію української інтелігенції у реалізації національної ідеї. З'ясовано, що причини трагічної долі українського народу полягають у тому, що пріоритет у суспільстві перейшов до людини середнього рівня розвитку сутнісних сил. Доведено, що концепцію ієрархії сутнісних сил особи слід покласти в основу діяльності української інтелігенції та відродження української нації.

Ключові слова: Україна, українська національна ідея, національна еліта, інтелігенція, особистісне, знеособлене, сутнісні сили людини.

АННОТАЦИЯ

Сабадуха Владимир Алексеевич.

Украинская национальная идея в измерениях личностного бытия.

В статье проанализирована миссия украинской интеллигенции в реализации украинской национальной идеи. Установлено, что причины трагической судьбы украинского народа состоят в том, что приоритет в обществе перешел к человеку среднего уровня развития. Доказано, что концепцию иерархии сущностных сил человека необходимо положить в основу деятельности украинской нации.

Ключевые слова: Украина, украинская национальная идея, национальная элита, интеллигенция, личностное, обезличенное, сущностные силы человека.

ANNOTATION

Sabadukha Volodymyr.

Ukrainian National Idea in the Dimensions of Personal Being.

In the article the mission of Ukrainian intellectuals in the realization of the Ukrainian national idea is analyzed. It is found out that the reasons of Ukrainians tragic fate are in the poor level of essential powers of those who gain the social priority. It is proved, that the hierarchy conception of human essence powers must be put into the basis of Ukrainian intellectuals activity and Ukrainian nation revival.

Key words: Ukrainian national idea, Ego-conception, intellectuals, personal, impersonalized, human essence powers.

Надійшла до редакції 25.12.2011.